

Муляр Галина Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор
старший викладач циклової комісії
юридичних дисциплін
Київського професійно-педагогічного фахового коледжу
імені Антона Макаренка
ORCID ID: 0000-0003-2636-0509

Петренко Анна Сергіївна,
адвокат
ORCID ID: 0009-0008-4165-2810

МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ ДО МЕДІАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

INTERNATIONAL APPROACHES TO MEDIATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS AND PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Анотація. У статті досліджено міжнародні підходи до застосування медіації в кримінальному провадженні з акцентом на порівняльно-правовий аналіз моделей, які функціонують у Німеччині, Бельгії, Канаді, США, Норвегії та Франції. Проаналізовано нормативно-правові основи, інституційні механізми, процесуальний статус медіаційної угоди, а також роль потерпілої сторони в процедурах відновного правосуддя. Зроблено висновки про ефективність медіації як альтернативного інструменту врегулювання кримінально-правових конфліктів, зокрема у справах неповнолітніх і нетяжких злочинах.

Визначено актуальність упровадження кримінальної медіації в Україні, з урахуванням викликів, пов'язаних із воєнним станом, потребою в гуманізації правосуддя і адаптацією правової системи до європейських стандартів. На основі порівняльного аналізу розроблено пропозиції щодо нормативної імплементації медіації в національне кримінальне законодавство України.

Зроблений висновок, що успішна імплементація міжнародного досвіду можлива лише за умов системного підходу, який передбачає: оновлення законодавства (зокрема, КПК України), розвиток національних інституцій медіації, запровадження програм підготовки кваліфікованих медіаторів, налагодження міжсекторальної співпраці між судами, органами прокуратури, адвокатурою, поліцією та громадськими організаціями. Важливо також запровадити механізми моніторингу результатів медіації, вивчення її впливу на повторну злочинність, рівень задоволеності учасників процесу й ефективність витрат правової системи.

Медіація в кримінальному провадженні повинна розглядатися не як факультативна альтернатива, а як органічна складова сучасного, людяного й ефективного правосуддя. Подальші наукові розвідки мають бути зосереджені на емпіричному аналізі національної практики, розробці моделей адаптації найкращих іноземних рішень до українських реалій та обґрунтуванні законодавчих ініціатив у сфері кримінальної юстиції, які відповідатимуть принципам верховенства права, захисту прав людини та відновлення справедливості.

Ключові слова: медіація, кримінальне провадження, відновне правосуддя, порівняльне право, потерпілий, процесуальні гарантії, міжнародний досвід, імплементація, воєнний стан.

Abstract. The article examines international approaches to the use of mediation in criminal proceedings with an emphasis on the comparative legal analysis of models operating in the European Union, Canada, the USA, Norway and Australia. The author analyzes the legal framework, institutional mechanisms, procedural status of a mediation agreement, and the role of the injured party in restorative justice procedures. The author draws conclusions about the effectiveness of mediation as an alternative tool for resolving criminal law conflicts, in particular in cases of juveniles and minor crimes.

The author determines the relevance of introducing criminal mediation in Ukraine, taking into account the challenges associated with martial law, the need to humanize justice and the adaptation of the legal system to European standards. Based on the comparative analysis, the author develops proposals for the regulatory implementation of mediation in the national criminal legislation of Ukraine.

The author concludes that successful implementation of international experience is possible only with a systematic approach: updating legislation (in particular, Code of Criminal Procedure of Ukraine), developing national mediation institutions, introducing training programs for qualified mediators, and establishing intersectoral cooperation between courts, prosecutors, the bar, police, and NGOs. It is also important to introduce mechanisms for monitoring the results of mediation, studying its impact on recidivism, the level of satisfaction of participants in the process, and the efficiency of the legal system's costs.

Mediation in criminal proceedings should not be considered as an optional alternative, but as an organic component of modern, humane and effective justice. Further research should focus on empirical analysis of national practice, development of models for adapting the best foreign solutions to Ukrainian realities, and substantiation of legislative initiatives in the field of criminal justice that will comply with the principles of the rule of law, human rights protection and restoration of justice.

Key words: mediation, criminal proceedings, restorative justice, comparative law, victim, procedural guarantees, international experience, implementation, martial law.

Актуальність дослідження. Питання впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні є надзвичайно актуальним для України, особливо в умовах системної трансформації правової системи, дотримання зобов'язань перед Європейським Союзом, а також в контексті воєнного стану, спричиненого збройною агресією Російської Федерації. Сучасна кримінальна юстиція стикається з необхідністю подолання наслідків масової злочинності, психологічної травматизації потерпілих, перевантаження судової системи та високого рівня недовіри до інституцій. У цьому контексті медіація постає не просто як інструмент альтернативного вирішення спорів, а як інноваційна модель правосуддя, що орієнтована на відновлення, ресоціалізацію правопорушників і справжню участь потерпілих у процесі досягнення справедливості.

Європейські стандарти, зокрема положення Директиви ЄС 2012/29, Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи R (99)19, а також напрацювання Ради Європи щодо відновного правосуддя вказують на пріоритетність досудового врегулювання кримінально-правових конфліктів із використанням процедури медіації. Багато європейських держав уже інституціоналізували медіацію в кримінальному процесі, забезпечивши їй належну нормативну основу, фінансування та судову підтримку. Водночас в Україні, незважаючи на наявність фрагментарного

нормативного регулювання, правозастосовна практика залишається несистемною, а сам інститут перебуває на етапі пілотного впровадження [1].

Особливої ваги набуває аналіз моделей кримінальної медіації, апробованих у таких країнах, як Німеччина, Норвегія, Канада, Бельгія, США, де відновне правосуддя розглядається не лише як процес примирення, а і як цілісна філософія гуманного ставлення до злочинця, потерпілого та громади. Успішне функціонування таких систем свідчить про реальний потенціал їх адаптації в Україні, з урахуванням правових, соціальних і ментальних особливостей національного середовища. Порівняльно-правовий підхід дає змогу визначити найбільш релевантні інституційні рішення, моделі організації та процесуальні гарантії для забезпечення ефективного впровадження медіації в українське кримінальне судочинство.

У контексті війни, що триває, і повоєнної реабілітації населення, медіація також може відігравати важливу роль у побудові діалогу, соціальній згуртованості та забезпеченні стійкості правової системи. Саме тому дослідження міжнародних підходів до медіації та формування рекомендацій щодо її впровадження в Україні є не лише науково обґрунтованим, а й соціально значущим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику медіації у кримінальному провадженні досліджують такі українські науковці, як М. Курилич, К. Добкіна, О. Іщенко, А. Дмитренко, М. Мазур, В. Мінаєва, Т. Подковенко та інші. Водночас залишається не до кінця дослідженим механізм адаптації європейських підходів до української системи права, зокрема з урахуванням воєнного контексту. Таким чином, постає потреба в порівняльно-правовому аналізі світових моделей і виробленні рекомендацій щодо їх імплементації в Україні.

Метою цієї наукової статті є аналіз міжнародних підходів до медіації в кримінальному провадженні, виокремлення основних моделей її функціонування в зарубіжних країнах та формування пропозицій щодо можливостей і перспектив імплементації цих підходів в Україні з урахуванням особливостей національного законодавства й умов воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає Т. Подковенко, серед сучасних та ефективних механізмів розв'язання конфліктів і правових суперечок особливе місце посідає медіація. Практика зарубіжних країн переконливо свідчить про значний потенціал цього інституту у врегулюванні спорів як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівні [2, с. 12]. Погоджуємося з науковицею, адже медіація, як одна з форм альтернативного вирішення спорів, є невід'ємним елементом зрілого громадянського суспільства, відображенням високої правової культури та важливою ознакою демократичного розвитку. Її використання свідчить про готовність суспільства до конструктивного діалогу, пошуку взаємоприйнятних рішень і налагодження ефективної взаємодії між сторонами

Становлення інституту медіації в кримінальному процесі є одним із ключових векторів розвитку сучасних правових систем, орієнтованих на гуманізацію

кримінального провадження та захист прав потерпілих. В умовах воєнного стану в Україні зростання кількості злочинів, пов'язаних із воєнними подіями, створює нові виклики для правосуддя, де медіація може стати інструментом соціального примирення, відновлення правосуддя та ресоціалізації правопорушників. Попри певні кроки на рівні нормативного регулювання (ст. 19-1 КПК України, пілотні програми відновного правосуддя), система кримінальної медіації в Україні поки не стала повноцінною частиною кримінального процесу.

Погоджуємося з висновком учених, що домінуюча модель сучасного кримінального правосуддя переважно орієнтована на покарання правопорушника та його відповідальність перед державою, залишаючи при цьому поза фокусом потреби потерпілої сторони, її емоційні переживання, а також внутрішні переживання самого злочинця. Такий каральний підхід, який сьогодні є визначальним у кримінальній юстиції України, ґрунтується на ідеї репресивної відповіді на злочин. Водночас він часто не створює умов для реального виправлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та її подальшої ресоціалізації в суспільстві [3, с. 273].

Потреба в адаптації міжнародних моделей медіації, які успішно функціонують у країнах ЄС, США, Канаді та Австралії, стає особливо актуальною для забезпечення справедливого, доступного й ефективного правосуддя в Україні.

М. Курилич наголошує, що основи універсальної процедури медіації були сформовані у Сполучених Штатах Америки, після чого вона почала поширюватися на інші континенти. Водночас кожна європейська держава пройшла власний шлях формування інституту медіації, який супроводжувався складнощами, пов'язаними з інтеграцією цього інструменту в правову систему, судову практику та суспільну свідомість [4, с. 156].

З огляду на це Україна має унікальну можливість врахувати уроки та помилки, допущені в процесі впровадження медіації в інших країнах, і таким чином забезпечити більш ефективне, цілісне й адаптоване до національного контексту впровадження інституту медіації у сферу кримінального провадження.

К. Добкіна у своєму дослідженні зазначає, що проблема застосування відновного правосуддя, зокрема процедури медіації, залишається дискусійною навіть у тих країнах, які мають значний досвід у сфері альтернативного вирішення спорів. Зокрема, у країнах Скандинавії практика медіації між потерпілим і правопорушником є досить поширеною. Така форма взаємодії створює для сторін конфлікту унікальні умови для безпосереднього діалогу, що зазвичай є недосяжним у межах формального судового процесу [5, с. 133].

О. Іщенко за результатами проведеного дослідження встановив, що в багатьох зарубіжних країнах інститут медіації вже тривалий час використовується як ефективний механізм урегулювання кримінально-правових конфліктів і на практиці продемонстрував свої численні переваги. Українське законодавство

також містить окремі елементи, які можуть слугувати основою для інтеграції медіації в кримінальний процес, зокрема інститут примирення сторін. Водночас повноцінне впровадження медіації в національну кримінально-процесуальну систему потребує ухвалення спеціального нормативно-правового акта, який би врегулював її засади, а також внесення відповідних змін до чинного Кримінального процесуального кодексу України [6, с. 129].

Міжнародний досвід свідчить про значний потенціал медіації як альтернативного способу вирішення кримінальних конфліктів. Застосування медіації сприяє не лише розвантаженню судової системи, але й формуванню нової правової культури, що базується на діалозі, відновленні справедливості та примиренні. Для України актуальним є комплексний підхід до імплементації: внесення змін до КПК України, розроблення стандартів підготовки медіаторів, створення єдиного реєстру, запровадження інституціональних моделей. Подальші дослідження мають бути спрямовані на адаптацію конкретних іноземних моделей до реалій української правової системи, особливо в контексті відновлення правосуддя в умовах післявоєнної трансформації.

У Німеччині інститут медіації інтегровано безпосередньо до кримінального законодавства. Згідно з § 46а Кримінального кодексу (StGB) та § 153а Кримінально-процесуального кодексу (StPO), результат примирення між обвинуваченим і потерпілим може бути врахований судом як обставина, що пом'якшує покарання, або навіть як підстава для закриття кримінального провадження [7, с. 87]. Такий підхід забезпечує правову визначеність і формалізує значення медіаційної угоди в системі кримінального правосуддя.

Норвегія, навпаки, реалізувала інституційну модель, створивши окрему державну Службу врегулювання конфліктів (Konfliktrådet), яка діє на основі Закону 1981 року. Її фінансування здійснюється з державного бюджету, а участь у програмі є добровільною для обох сторін [8, с. 49]. Результати медіації можуть бути передані до суду та враховані під час прийняття рішення, хоча формально угоди не мають обов'язкової юридичної сили. Такий підхід демонструє значну автономність інституту медіації та його незалежність від судової влади.

Канада є одним із провідних прикладів застосування концепції «відновного правосуддя» (restorative justice), особливо на рівні провінцій. У межах таких програм медіація застосовується як до неповнолітніх правопорушників, так і до дорослих осіб, здебільшого у справах нетяжкого характеру. Результати примирення можуть бути підставою для закриття провадження без передачі справи до суду, а громада активно залучається до процесу примирення [9, с. 6]. Участь потерпілого є ключовою, що сприяє повноцінній реабілітації обох сторін.

У Бельгії нормативна база щодо кримінальної медіації міститься у Code d'instruction criminelle, де передбачено можливість укладення угоди на будь-якій стадії кримінального провадження. Медіація організовується паралельно

до судової системи спеціалізованими службами, які співпрацюють із прокуратурою [10, с. 125]. Результати угоди враховуються під час розгляду справи, хоча не завжди мають силу виконавчого документа.

Франція також має багаторічний досвід впровадження відновного правосуддя, зокрема щодо неповнолітніх. Згідно з *Ordonnance du 2 février 1945* та законом № 2016-1547, суди можуть направляти справи до центрів медіації ще до винесення вироку [11, с. 108]. Такий підхід сприяє зменшенню рецидивів і переорієнтації кримінального процесу на соціальну реабілітацію особи.

В Україні, попри наявність окремих норм щодо відновного правосуддя (ст. 19-1 КПК України, пілотні проекти Мін'юсту та Офісу Генерального прокурора), впровадження медіації носить фрагментарний характер. Результати угод не мають чіткого процесуального статусу, а сама медіація не розглядається як процесуальний інструмент із чітко визначеними наслідками. Відсутні також єдині стандарти підготовки медіаторів і механізми державного контролю чи підтримки.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду засвідчує наявність різних моделей імплементації медіації в кримінальному процесі, які відрізняються за інституційною структурою, процесуальними наслідками, законодавчим закріпленням і ступенем участі потерпілої сторони.

На основі порівняльного аналізу можна виділити кілька ключових аспектів для запозичення в українське законодавство:

- законодавче закріплення наслідків медіації – за прикладом Німеччини, де результат примирення безпосередньо впливає на рішення суду;
- інституціоналізація служби медіації – як у Норвегії, де медіація діє незалежно від судової системи;
- розширення участі громади та потерпілого – як у Канаді, де застосовується концепція колективної відповідальності та взаємної компенсації;
- гнучкість у стадіях провадження, на яких допускається медіація, – досвід Бельгії та Франції показує ефективність її застосування як на досудовому, так і на судовому етапах.

Таким чином, упровадження найкращих міжнародних практик дасть змогу створити в Україні ефективну модель кримінальної медіації, що відповідатиме принципам правової держави, відновного правосуддя та європейським стандартам прав людини.

Висновки. Проведене дослідження дає можливість дійти висновку, що міжнародна практика застосування медіації в кримінальному провадженні демонструє високу ефективність як альтернативного механізму врегулювання кримінально-правових конфліктів, що орієнтований на баланс між захистом прав потерпілого, ресоціалізацією правопорушника та відновленням суспільної справедливості. У різних правових системах світу (зокрема, в країнах Європейського

Союзу, Канаді, США, Німеччині, Бельгії) медіація реалізується як на рівні досудового врегулювання, так і в межах судового розгляду, забезпечуючи гнучкість, гуманність і результативність кримінального провадження.

Порівняльно-правовий аналіз виявив, що, попри відмінності в моделях реалізації – чи то через створення спеціальних державних установ (як у Норвегії), чи через делегування повноважень громадським організаціям (як у Канаді), чи через процесуальну інтеграцію в кримінальне законодавство (як у Німеччині), – у всіх юрисдикціях медіація розглядається як невід'ємний інструмент модернізації кримінального правосуддя. Її застосування супроводжується впровадженням належної підготовки медіаторів, розробкою етичних кодексів, створенням правових гарантій для сторін, а також забезпеченням контролю за виконанням досягнутих домовленостей.

Для України, яка перебуває в умовах воєнного стану та потребує оновлення інститутів юстиції відповідно до міжнародних стандартів, упровадження кримінальної медіації може відіграти системну роль у гуманізації кримінального провадження, зниженні навантаження на судову систему, мінімізації конфліктності в суспільстві та підвищенні довіри до правових інституцій. При цьому особливого значення набуває створення нормативно-правової бази, яка б регламентувала:

- чіткий процесуальний статус медіації та її результатів;
- механізм залучення медіаторів;
- гарантії прав потерпілого та добровільність участі в процедурі;
- особливості застосування медіації щодо неповнолітніх, учасників бойових дій та в справах, пов'язаних із воєнними злочинами.

Успішна імплементація міжнародного досвіду можлива лише за умов системного підходу, який передбачає: оновлення законодавства (зокрема, КПК України), розвиток національних інституцій медіації, запровадження програм підготовки кваліфікованих медіаторів, налагодження міжсекторальної співпраці між судами, органами прокуратури, адвокатурою, поліцією та громадськими організаціями. Важливо також запровадити механізми моніторингу результатів медіації, вивчення її впливу на повторну злочинність, рівень задоволеності учасників процесу й ефективність витрат правової системи.

Таким чином, медіація в кримінальному провадженні повинна розглядатись не як факультативна альтернатива, а як органічна складова сучасного, людського й ефективного правосуддя. Подальші наукові розвідки повинні зосередитися на емпіричному аналізі національної практики, розробці моделей адаптації найкращих іноземних рішень до українських реалій та обґрунтуванні законодавчих ініціатив у сфері кримінальної юстиції, які відповідатимуть принципам верховенства права, захисту прав людини та відновлення справедливості.

Перелік використаних джерел:

1. Подковенко Т. Медіація як один з альтернативних способів вирішення спорів та її вплив на правову культуру суспільства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 17. С. 11–16.
2. Recommendation No. R (99)19 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Mediation in Penal Matters. Council of Europe. Strasbourg, 1999.
3. Дмитренко А., Мазур М. Особливості медіації у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. № 67. С. 273–277.
4. Курилич М. Застосування медіаційних процесів на прикладі окремих зарубіжних країн. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. № 33. С. 155–160.
5. Добкіна К. Застосування медіації у випадках домашнього насильства: національні тенденції та зарубіжний досвід. *Dictum factum*. 2023. № 2. С. 127–140.
6. Іщенко О. Медіація в кримінальному процесі: зарубіжний досвід та перспективи України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 39. С. 126–129.
7. Мінаєва В. Д. Медіативні процедури в зарубіжних країнах. *Символ науки*. 2017. № 7. С. 60–62.
8. Nordahl T. Mediation in Norway: Between Community and Justice. Oslo: Norwegian Mediation Council, 2020. 112 p.
9. Інститут медіації в Німеччині, Франції та Канаді. *Європейський інформаційно-дослідницький центр*. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29019.pdf> (дата звернення: 01.04.2025).
10. Devroey E. Victim-Offender Mediation in Belgium: Practice and Policy. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 2020. No. 26 (1). P. 121–132.
11. Law no. 2016-1547 of november 18, 2016, on the modernization of justice in the 21st century. *WIPO*. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/18432> (date of access: 01.04.2025).

References:

1. Podkovenko, T. (2019). Mediatsiia yak odyin z alternatyvnykh sposobiv vyrishennia sporiv ta yii vplyv na pravovu kulturu suspilstva [Mediation as one of the alternative dispute resolution methods and its influence on the legal culture of society]. *Aktualni problemy pravoznavstva*, 17, 11–16 [in Ukrainian].
2. Recommendation No. R (99)19 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Mediation in Penal Matters. Council of Europe. Strasbourg, 1999.
3. Dmytrenko, A., Mazur, M. (2021). Osoblyvosti mediatsii u kryminalnomu provadzhenni Ukrainy [Features of mediation in criminal proceedings of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 67, 273–277 [in Ukrainian].
4. Kurylych, M. (2022). Zastosuvannia mediatsiinykh protsesiv na prikladi okremykh zarubizhnykh krain [Application of mediation processes in selected foreign countries]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*, 33, 155–160 [in Ukrainian].
5. Dobkina, K. (2023). Zastosuvannia mediatsii u vypadkakh domashnoho nasylstva: natsionalni tendentsii ta zarubizhnyi dosvid [Application of mediation in cases of domestic violence: national trends and foreign experience]. *Dictum factum*, 2, 127–140 [in Ukrainian].
6. Ishchenko, O. (2016) Mediatsiia v kryminalnomu protsesi: zarubizhnyi dosvid ta perspektyvy Ukrainy [Mediation in criminal proceedings: foreign experience and prospects for Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 39, 126–129 [in Ukrainian].
7. Minaieva, V.D. (2017). Mediativni protsedury v zarubizhnykh krainakh [Mediation procedures in foreign countries]. *Symbol nauky*, 7, 60–62 [in Ukrainian].
8. Nordahl, T. (2020). Mediation in Norway: Between Community and Justice. Oslo: Norwegian Mediation Council. 112 p.

9. Instytut mediatsii v Nimetchyni, Frantsii ta Kanadi [Institute of Mediation in Germany, France and Canada] (2025). *European Information and Research Center*. Retrieved from: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29019.pdf> (date of access: 01.04.2025). [in Ukrainian].

10. Devroey, E. (2020). Victim-Offender Mediation in Belgium: Practice and Policy. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 26 (1), 121–132.

11. Law no. 2016-1547 of November 18, 2016, on the Modernization of Justice in the 21st Century. *WIPO*. Retrieved from: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/18432> (date of access: 01.04.2025).